

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ז, תשט"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על דרכי המינוח המוסיקה

כל המעיין בספרי מוסיקה בלשון העברית, כל הקורא מאמרים בביקורת מוסיקה בעיתונות העברית וכל העוקב אחר לשונם של המרצים והמורים למוסיקה ואף אחרי דברי ההסבר בתכניות הקונצרטים — יכול לגלות בהם על נקלה שני דברים:

- (א) ריבוי הלעז, ולאודווקא הלעז המקצועי הבין-לאומי.
- (ב) מונחים עבריים שונים ולעתים מנוגדים זה לזה, המביאים במבוכה את הקורא או את המאזין והמכבידים עליו את הבנת הכתוב.

שתי תופעות שליליות אלה מקורן ברוב המקרים בהיעדרם של מונחים עבריים קבועים ובלתי מעורערים ושל מטבעות לשון מוסיקאליים בעלי ערך קיים.

המילון למונחי המוסיקה, שהופיע מקרוב מטעם האקדמיה ללשון העברית, הוא פרי עשר שנות עבודה, עיון ושיקול של בעלי מקצוע — מוסיקאים ובלשנים. מילון זה בא לקבוע מונחים מוסמכים ומחייבים בשטח המוסיקה.

אמנם עדיין נשארו ערכי מוסיקה, כגון חלקים מסוימים של כלי נגינה, ללא מונחים עבריים, והאקדמיה שוקדת על המשכת המפעל ועל השלמתו, אולם כ־1700 המונחים, שנכללו במילון, מקיפים את אמנות המוסיקה ואת אומנותה לכל ענפיהן. פעולת המינוח העברי נעשתה לפי ארבעה קווי יסוד: (א) אישור מונחים עבריים מקובלים ושגורים בספרותנו (ובפי דוברי עברית), אם נמצאו ראויים לכך.

(ב) אישור מונחים לועזיים מקובלים בתעתיק עברי.

(ג) קביעת שינויים קלים במונחים לועזיים מקובלים כדי לשוות להם צורה עברית.

(ד) יצירת חידושים לשוניים לערכי מוסיקה, שטרם נמצאו להם מונח עברי.

מן האמור ברור, שלא היה בדעתה של האקדמיה לחולל על ידי פרסום המילון מהפכה בענף זה של לשוננו. על כל פנים לא היה כלל בדעתה ליצר תחליפים ברוח הצעותיו של מבקר מוסיקה עליו, בנוסח: „דמיון ובריחה מאת יוחנן שבתאי יובל“ במקום — „פנטאסיה ופוגה מאת יוהאן סבסטיאן באך“, „בית שימורים“ במקום „קונסרואטוריון“.

אין ספק, שכבר בדרגות הראשונות ראוי לתת בפי
לומד המוסיקה את המלים העבריות כגון משקל, מקצב,
חוזק, דן־שה, שצר, תיבה — במקום: מטרומ, ריתמוס, דינמיקה,
פֶדֶל, וול־טה, טקט — ואף למנוע הפצת זריות לועזיות כגון
„קאמ־מוסיקה“, „סקס־טאקו־ד“, או תמוהות מעין „מֶנְצֶד“
וכיוצא באלה.

אך הבה נשוב אל ארבעת קווי המינוח שלנו, ונדגים
את דברינו:

(א) מונחים עבריים, שהיו קיימים לפני הוסעת המילון
או שהשתרשו בתקופת חיבורו של המילון, כלומר בעשר
השנים האחרונות, אם לא נמצאו סגומים — אושרו ונכללו
במילון, לסוג זה שייכים מונחים רבים ובכללם אָבוב, פסנתר,
כינור, סולם, עוגב, קרן, קרן אנגלית, מיתר, מנצח, הפוף,
דן־שה, מפוחית־פה, תֶּנְמוֹר, תזמורת, שְחִיף ו עוד. אמנם
במקרים מסוימים היו לנו היסוסים, שכן ברור לחלוטין,
שכינור ועוגב שבתנ־ך, למשל, אינם הכלים הנקראים כינור
ועוגב היום.

(ב) רבים עד מאוד המונחים הלועזיים, שנתקבלו כפי
שהיו או בשינוי כתיב קל, כגון אוניסון (ולא אוניסונו)
קונסרואטוריה, קונסרואטוריון (ולא קונסרבטוריום). אזכיר
רק מעט מזעיר משפע המונחים הלועזיים שנתקבלו ואושרו:
שמות צורות כגון סימפוניה, סואיטה, סונאטה,
פֶּוּגה, קֶנוֹן, קֶסֶצִיָה, אינֶנְצִיָה, דִּינְרֶטִימֶנטו, אופֶּרה, אופֶּרֶטה.

1. שחף — fingerboard, touche, Griffbrett.

אַרְיָה, רוֹנְדוֹ, בָּאָר, אוֹרְטוֹרְיָה, אוֹפֶּרְטוֹרְיָה. צוּרוֹת מַחוּל:
נֶקֶם (וּלְאָ וואַלץ), בּוֹלֶירוֹ, פּוֹלְקָה, מְלֶנְנִיָּה, הַבְּנֵה.

מוֹנַחִי תִּיאוֹרִיָּה כְּגוֹן: הֶרְמוֹנִיָּה, קוֹנְטְרַפּוֹנֶקְט,
פּוֹלִי־פּוֹנִיָּה, אֶטוֹנָאֲלִיּוֹת, טְרִיטוֹן, דְּיֶטוֹנִי, כְּרוֹמַטִי, אוֹרְגָנוֹם,
אָנְהָאֶרְמוֹנִיָּה, טֶטְרַפּוֹרְדְּ, דּוּאֹלֶה, טְרִיולָה, קוֹנְטְרָטוֹקָה, בֶּסוֹ
קוֹנְטִינּוּאֹו, אוֹסְטִינְטוֹ, פְּרִימָה, סְקִינְדָה, טְרַצָה וְעוֹד.

שְׁמוֹת כְּלִים כְּגוֹן: אוֹקְרִינָה, אוֹרְגָן, גִּיטָרָה, בֶּלֶלֶקָה,
טוֹבָה, צִ'לֹו, וִיולָה, וִיולָה דֶה גִּמְבֶּה, קֶלֶיפּוֹרְדְּ, טְרַמְפּוֹן,
תִּיאוֹרְקָה.

מוֹנַחִי מֶפֶצֶם (טֶמְפּוֹ), כְּגוֹן: אֶדְגִ'וֹ, אֶנְדֶּנְטָה,
פֶּרְקֶטוֹ וְעוֹד.

מוֹנַחִי עֶצְמָה כְּגוֹן: פֹּרְטָה, פִּיאָנּוֹ, סֶפּוֹרְטֶטוֹ וְעוֹד.
ג) בַּקְבּוּצָה קֶטְנָה שֶׁל מִלִּים לּוֹעֲזִיּוֹת הוֹבֵאוֹ
שִׁינּוּיִים קִלִּים כְּדִי לְשׁוֹת לֶהֱנֹו צוּרָה עֵבְרִית. תּוֹפֵעָה
דוּמָה רוּחַת גַּם בִּלְשׁוֹנוֹת הַלּוֹעֲזִיּוֹת, כְּגוֹן הַבְּדִלִי הַכְּתִיב
וְהַגִּיָּה בְּעֶרְכֵּים הַבָּאִים:

הַכִּלִּי הַנִּקְרָא בְּאִיטָלְקִית clarinetto נִשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ בְּאַנְגִּלִּית
ל־clarinet, בְּצֶרְפֶּתִית ל־clarinette וּבְגֶרְמָנִית ל־Klarinette.

sinfonia הַאִיטָלְקִית נִקְרָאת בְּאַנְגִּלִּית symphony,
בְּצֶרְפֶּתִית symphonie, בְּגֶרְמָנִית Symphonie.

הַמִּלָּה הַאֲנִגִּלִּית paspy הִיא passepied הַצֶּרְפֶּתִית.

fuga הִיא בְּאַנְגִּלִּית fugue, בְּצֶרְפֶּתִית fugue וּבְגֶרְמָנִית
Fuge.

בְּעֵבְרִית נַעֲשֶׂה כְּדָבָר הַזֶּה בְּמוֹנָחִים כְּגוֹן:

קוֹרְנֵת (cornetto), קֶלֶרְנֵת (clarinetto), צִיטֶר (cetra).

סַנְבוּרִית (tanburino), יָדְלוּד — yodel (אנגלית), ioulement
(צרפתית), Jodel (גרמנית).

ד) מקום נכבד תופסים במילון חידושי הלשון
לערכי מוסיקה, שטרם נמצא להם מונח עברי, ביניהם מלים
מענפי מוסיקה שונים, בסדרות וביחידות, וצורות מצורות
שונות לחן לפי משקלים שונים. אולם גם כאן נשמרו
עקרונות ברורים, והם:

1) בהירות ההוראה, היינו שיהיה התרגום קרוב ככל
האפשר לתוכנו של המושג הלועזי, כגון תלת-צליל (triad,
triade, Dreiklang).

לקבוצה זו שייכים המונחים החדשים כגון:

תִּפְּזִיר — score, partition, Partitur.

מְגוּע — touch, touche, Anschlag.

וְכֵן מִשְׁלָב — diapason ; מִתְחָס — tessitura ; תִּרְטִיט —

vibrato ; צְרִיר — dissonance ; מְזִיג — consonance ; תִּנַּח חוֹמֶק

או קְדֻנָּצָה חוֹמֶקֶת — deceptive close, Trugschluss ; יֶסֶס צְלוּב —

לתנועת קולות הפוכה ומצטלבת ; תִּצְרוּם — cacophony ;

יָסֵד — tónica ; צליל מוביל — לדרגה שביעית בסולם רִבִּיבִי

(מְזוֹרִי) ; תִּרְטִיט — part, partie, Stimme ; תִּצְבוּד (ולא

עיבוד) — development, Durchführung ועוד.

לא היססנו לחדש מונחים עבריים במקום לעז

מקובל כגון מזור, מינור, דִּיז, בְּמוֹל, שצלצולם זר ללשון

העברית ושגם בלשונות הלועזיות אין אחידות בהם. לחידוש

שלנו, רִבִּיב, אנו מוצאים באיטלקית maggiore, באנגלית

major, בצרפתית majeur, בגרמנית dur.

וניגודו, וְעִיר, בלעזים הנִּיל: minore (איט'), minor (אנג'), mineur (צר'), moll (גר').

• diesis, sharp, dièse, Kreuz — וֶכֶן : נִסֵּק

.bemolle, flat, bémol, Be -- נְחֻת

ומעין אלה: סִלְקָה — bequadro (איט'), cancel

.(גר') Auflösungszeichen .(צר') bécarre .(אנג') natural

לעומת זאת ראינו לקיים את הצורה הלועזית במונחים.
שבהם רצוי להבליט את הקשר ההיסטורי החשוב עם לשון
מוצאם וארץ מוצאם. לקבוצה זו שייכים מונחים כגון:

מייסטרוינגר, מַזְיִינֶגֶר, מַזְלִינְיָה, טְרַפּוֹס, קְטוֹס-
פֵּירְמוֹס, רָקוּפ (מחול צרפתי), מְקָאס, בָּאָר, בּוֹזְרו, צִימְבָלוֹס,
רֶגֶטִּים, לֵנְדֶלֶר, לִיד וְעוֹד...

קצת מונחים נבחרו בעיקר בגלל סגולותיהם הפוניטיות.
 המזכירות את עצם העניין. כגון: טְרִיל ; trill, trille, Triller — טְרִלֵּל — to trill, triller, trillern (מין תוף) —
 ; tamburo rulante, side drum, caisse roulante, Rührtrommel
 דְּרִדֹר (של תוף) — rollo, roll, roulement, Wirbel ; גְּלִיש —
 blast, sonnerie de — טְרִטור (של חצוצרות) — glissando
 .trompettes, Geschmetter

צורה נוחה יותר לעברי נקבעה למונחים לועזיים כגון:
טבלטורה במקום טפולטורה, לברית במקום ליברטו,
קליד — במקום מנצנצ, שהוא זר להוראתו ומטעה, וממנו
מקלדת — מערכת הקלידים.

מונחים רבים נקבעו בשל נוחותם לגזירת פועל ולצירופים, ובכך יתרונם הרב של מונחים כגון:

נָסֶק—הפועל: הנָסֶק, ומשמעו: הגביה באמצעות נָסֶק;
נָחַת — הפועל: הנָחַת, ומשמעו: הנמיך באמצעות נָחַת;
והוא הדין במלים צָרִיר, מְזִיג ואחרים.

בערכים רבים באים בעברית בצד המונחים העבריים —
רובם חידושי-לשון — גם המונחים הלועזיים המקובלים.
לאלה שייכים:

פִּנְקָתָה, ויולה; בֶּטְנוֹנִית, צִ'לו, ויולונצ'לו; בֶּטְנוֹן,
כינור-בס; אופֶּרִית, אופֶּרְטָה; תַּנְעוּקָה, אִיפּוֹנִיָה; עוֹר־
רֶנֶשׁ, פֶּתֶטִי; רוֹצִי, פֶּצֶטֶרְלִי; רוֹמֶם, מְאָסְטוֹזוֹ; אֶרֶח, מוֹדוֹס;
לְהִיט, אֶפֶסִיוֹנָטוֹ; בֶּס בֶּלְבֵּד, טֶסֶטוֹ סוֹלוֹ; אֶקְדָּמָה, פְּרֶלוד;
מִשְׁלָב, רֵגִיסְטֶר; חֲמִישׁ, פֶּנְטֶטוֹנִי; אֶלְתוֹר, אימפרוביזציה;
הַחֶלֶק, פּוֹרְטֶמֶנטוֹ; יֶסֶף, קוֹדֶה; זוֹטָה, בֶּנְטָטָה; גֶּנוֹן, טֶמְבֶּר ועוד.
שני מונחים עבריים מקבילים או אף יותר באים

בקצת ערכים, מפני שהוועדה ראתה זכות קיום לכולם
ואמרה להניח את ההכרעה ביניהם בידי המשתמשים, כגון:

בִּי-סֶנְטֶר, סֶנְטֶרִית chin rest, mentonnière, Kinnhalter
בְּקֶרֶטֶן, מְבַקֵּר critic, critique, Kritiker
מְאֶמֶר-סוּף, סוּפָה antecedent, antécédant, Vordersatz
בֶּר-זִמְרָה, זִמְרִי, זִמְרָנִי singable, chantable, sangbar
בִּצּוּעַ, הַפָּקָה, הַצָּגָה performance, execution, interprétation,

Aufführung

עמוד, אֶנְלֹג, בֶּן (של תווים) desk, stand, pupitre, Notenpult
על מספר ניכר של מונחים נוספו מראי-מקום, כגון:
כִּינּוֹר (ע"ע כוֹנֶנָה, בטוֹנוֹנִית, בטוֹנוֹן, כִּנּוֹר-בֶּס, פִּנְקָתָה-
אֶהֱבָה, פִּנְקָתָה-בֶּרֶךְ) — כלומר, ליד "כינור" רוכזה משפחת

כלי־הקשת כולת. ובדומה לכך: תָּף (ע"ע דרדרת, טנבור, טנבורית, תַּנְסֵן, תוף גדול). כן באות הערות מסבירות בערכים רבים, כגון:

בִּינָה (הַרְנַח בין קווי הַמְקָשָׁה);
פֶּסֶק (בין הסריגים) 1;
צליל יסודי, תו יסודי (ביחס לצלילים עיליים);
צליל ראשי, תו ראשי (בתצליל);
תו עיקרי (בעיטורים);
קָצֵב (מושג המקיף את כל יחסי הזמן במוסיקה, כלומר:
משקל, מקצב, מפעם);
טוֹן (רק במובן הרווח בין צלילים; ע"ע צליל);
דָּפֶס (נושא בפֹּגָה);
מָנָח (של אֶצְבָּעוֹת);
מְנַחַת (מונמך ע"י נְחַת);
מְנַסֵּק (מוגבה ע"י נֶסֶק) 2.
פעמים ניתנה גם צורה לשונית — סמיכות או ריבוי.
כגון:
קַפְּסָה (ברונדו; מִיר קַפְּסִיּוֹת ז');
גֶּוֹן (גון הקול, גוֹן הצליל);

1. הכוונה לְחֹחַ שבין סריגי כלי־מיתר מסוימים (גיטרה, בללאיקה וכיו"ב).

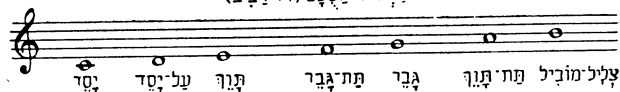
בעקבות הלשון הצרפתית (interligne — case) נתייחדו המונחים "בִּינָה" ו-"פֶּסֶק" לשני מושגים, שבלשונות אחרות משמשת אותם מלה אחת בלבד: space באנגלית, Zwischenraum בגרמנית.
1. אפשר להגבית או להנמיך גם ע"י סלקה.

מונחי מוסיקה

דוגמאות

דְּרָגוֹת הַסֶּלֶם (דוֹ רַבִּיב)

מקאם (מ"ר מקאמאת).

ערך שימושי-פדגוגי יש לייחס לשמות הקצרים
המחודשים של התווים קטני-הערך: ט"זית של חו, ז"בית
של חו, ס"דית של חו – הבאים במקום: חלק שישה-עשר (ט"ז)
של חו, חלק שלוש-ושניים (ל"ב) של חו, חלק שישים-
וארבעה (ס"ד) של חו.

שמות טעמי המקרא לא נכללו במילון. הוראתם
ברורה וידועה לקורא העברי. לא השתמשנו בהם לכל
הוראה אחרת. המונח קדמא, שהשתמשו בו כתרגום של
Auftakt, levato, anacrusis, הוחלף משום-כך ב"מקדם".